

Om den svenske Hærs Overgang fra Fyen til Laaland 1658.

Af

Læge Valdemar Meier, Ferritslev.

Den svenske Hærs Overgang over det tilfrosne Store Belt i Februar 1658 var en Begivenhed, der straks vakte uhyre Opsigt overalt, hvor den rygtedes; og trods de mange Aar der er forløbet siden, formaar dette Togts eventyrlige Dumdristighed stadig at fange Interessen og afføde Drøftelser deraf. Selve Verdenskrigen kan næppe byde paa en Begivenhed, der i dramatisk Effekt overgaar denne. Der er skrevet mangfoldige Afhandlinger og Bøger om Svenskekrigen og dens enkelte Tildragelser, og af det nyeste der er fremkommet herom, byder G. Bjørllins Bog, der er udgivet i Stockholm 1921 mange interessante Enkeltheder, der tildels kaster nyt Lys over Sagen, i Særdeleshed over Erik Dahlberghs Stilling.

Det er vist en ret almindelig Opfattelse hertilands, at Dahlbergh indtog en betydelig højere Stilling paa det Tidspunkt, end han i Virkeligheden gjorde. Han, der da var 32 Aar gammel, var nu for det første ikke »General«, hvad man meget ofte ser ham benævnt; han var »Generalkvartermester-Løjtnant« med Majors Rang. Dernæst hørte han ikke til Karl Gustafs nærmeste Omgivelser, der fornemmelig bestod af Feltmarskallen Grev Wrangel, Generalløjtnant Claes Tott, den franske Gesandt Terlon og den sørgeligt berømte Corfitz Ulfeldt. Man har efter Bjørllins Udtalelser nærmest Indtryk af, at navnlig Wrangel betragtede Dahlbergh som en Stræber og søgte kraftigt at holde ham nede. Endvidere fremgaar det, at Dahlbergh ved denne Lejlighed næppe har været saa strengt pligtopfyldende som en Officer i hans Stilling burde have været det, og at hans efterladte Optegnelser om Togtet ikke er ganske at stole paa; der findes nemlig deri forskellige indbyrdes modstridende Udtalelser angaaende vigtige Data. Men tiltrods herfor frembyder dog Dahlberghs Optegnelser den allerstørste Interesse, da de i det Store og Hele giver et fyldigt Billede af Begivenhederne; og der skal i det følgende meddeles nogle af Hovedtrækkene deri.

Efter at den svenske Hær var gaet over Lille Belt den 30. Januar 1658 og havde tilintetgjort den fyenske Forsvarsstyrke, holdt Karl Gustaf Krigsraad samme Aften i Køng Præstegaard, for at drøfte Planerne for Hærens videre Fremrykning. Han lod her tilkalde Erik Dahlbergh og befalede ham hurtigst muligt at begive sig over Faaborg til Svendborg og derfra med tilstrækkelig Eskorte at fortsætte over Taasinge og Langeland ud paa Storebæltsisen for nøje at undersøge dennes Tilstand og Bæreevne. Dahlbergh skriver herom i sin Dagbog:

»Och som Hans Kongl. Maj:tt wille prosequera sin victoria och wedh den starka frostens continuerande, wille wetha, huru Stora Bälten war beskaffat, och om Hans Maj:tt icke wedh denne beskaffenheet skulle kunna besökia konungen i Danmark opå Seelandh och alltså igenom ett oförmodeligt streck, bringa honom till een raisonabel fredh, uthij detta wichtige ärendet afferdigade Hans Maj:tt mig samma Natt ifrån Kongh (*Køng*) att jag skulle gå öfwer Langeland och öfwer Stora Bälten och flitigt den rekognosera, om han skulle kunne bäara. Jag gieck alltså samma natt forth medh een confoij av 80 hästar under rittmästaren Nijthoff til Fooburgh, een lijten stadh, 4 mihl. Den 25 (*skal være 1. Februar*) till Swennborgh, 3 mihl, och samma dagh öfwer öön Tasingh (*Taasinge*) och dess sundh till staden Rutkiöpingh opå Langelandh, 3 mihl. Derifrån gieck jag (2^e Februar) till laalandske färgan, 1 mihl, och sedan medh een tropp wälberedne ryttare af 40 hästar gieck jag öfwer Stoora Bälten, 4 mihl, in opå Laaland till een herregårdh Grimstedh benemdh (nuv. Fredriksdal); hwarest fiendens strandwacht sig till staden Nakschow retirerade, dock feck jag een ryttare och 2 bönder til fånga, 5 mihl. Gieck alltså wedh slutin trop i fult traf tillbaka och mätte (maalte) allestädes, i seynerhet hwarest strömmen war starkest, isens tjockleek (*Tykkelse*) och komm samma affton (2^e Februar) till Rutkiöping tillbaka igen, 5 mihl. Den 27^e january (*skal være 3^e Februar*) begaf jag mig tillbaka, och som jag förnam att ett heelt Compagnie (*dansk*) hade sigh uthur slaget på Fyhn retirerat till een öö Arröö (*Ærø*), gieck jagh en pazant dijt och faun ännu wedh 70 gemeene ryttare och corporaler, men officererne wore hemligen förra natten ifrån dem gängne åth Holsteen, hwilke jag straks lätt underställa och gieck tillbaka öfwer Tasingh till Swenborgh igen, 6 mihl, hwarest jag lembnade rittmästaren medh partiet och gieck den 28^e (*skal være 4^e Februar*) fort och komm om aftonen kloekan 9 till Hans Kongl. Mayt. till Dalems (*Dalum*) Kloster, 5 mihl.«

Man ser her hvorledes Dahlbergh forveksler Datoerne; men det mærkeligste ved denne Sag er unægtelig det, at han, vel vidende, at Kongen og hele Hovedkvarteret i største Utaalmodighed og Spænding ventede hans Tilbagekomst, ikke

desto mindre paa egen Haand gør den ret betydelige Afstikker til Ærø, hvad han aldeles ikke havde Ordre til, og hvorved han forsinkede sig mindst et helt Døgn til ingensomhelst Nytte! I de andre skriftlige Optegnelser, der foreligger fra Dahlberghs Haand, nævner han heller ikke med et Ord sin Udflugt til Ærø; han har da tydeligvis selv indset, hvilken alvorlig Forseelse han har begaaet, da han »en p a z a n t g i e c k d i j t«, og derfor ønsker at slaa en Streg derover.

Torsdag den 4. Februar sad Karl Gustaf hen under Aften i den store Sal paa Dalum Kloster. Hans Utaalmodighed over Dahlberghs Udeblivelse blev større og større, hvad der bl. a. tydeligt fremgaar af et Brev, Kongen samme Dag skrev til Wrangel, der paa det Tidspunkt var i Nyborg. Men Kongen havde forresten allerede fra anden Side faaet Meddelelser om Storebæltisens Beskaffenhed; Patruljer havde recognosceret ud forbi Sprogø, helt over i Nærheden af Korsør, hvor Isen dog ikke var gaaet paalidelig, — og Rejsende var kommen til Hest over Bæltet den modsatte Vej, saa Karl Gustaf har sikkert paa dette Tidspunkt næstendels været bestemt paa at vove Forsøget. Ved 9-Tiden, endnu mens Kongen sad ved Aftensbordet, træder der en tilsneet Rytter ind, og bøjer sig dybt for Majestæten. Det var Dahlbergh, — den længselsfuldt ventede! Han har sikkert faaet en kølig Modtagelse ligestraks, da Kongen var meget utilfreds med, at der var hengaaet omtrent 5 Døgn siden Dahlbergh blev sendt ud! Han aflægger saa Rapport om sin Recognoscering og fortæller, hvorledes han med sine mange Ryttere har været paa Laaland, at de har redet i sluttet Trop, i frit Trav, ja endogsaa i Galop, uden at Isen har givet sig, endsige bristet. I et Knapul paa sin Uniform har han bundet en Snor, hvis Længde viser Kongen hvor tyk Isen var. Han afslutter sin Beretning med at forsikre, at han nok skal føre Hs. Majestæt og hele Armeen uskadt over til Lolland. Karl Gustaf glemte al sin Vrede, da han hørte denne glædelige Efterretning; han gned sig i Hænderne og udbrød: »Nu, broor Friedrich, skole vi j t a l a s m e d p å g o d h s w ä n s k e!« Saa rejste han sig op og bad Dahlbergh sætte sig tilbords og tage for sig af Retterne, hvorpaa han, tiltrods for at det var saa sent, gav Ordre til, at hans Slæde straks skulde spændes for, da han vilde til Nyborg og konferere med Wrangel. Ved 10-Tiden kørte Kongen fra Dalum, ledsaget af Terlon og Dahlbergh; 4 Timer senere var de i Nyborg.

Dahlbergh skriver i sin Dagbog om denne Nat i Nyborg og kalder den »een swår och mycket faarlig natt, ja så swår som jag någon sinn tillförende utstått hade!« Og Grunden dertil var, at haade Wrangel og Corfitz Ulfeldt bebrejdede ham med haarde Ord, at han havde tilskyndet Kongen til et saa letsindigt og

farligt Foretagende, hvor hele Armeens Skæbne og Kongens personlige Sikkerhed stod paa Spil. »Jag war hoes dem i een faarlig skoola,« skriver Dahlbergh, og det synes, som om Kongen selv tilsidst var ved at blive betænkelig. Herrerne skiltes dog langt om længe for at gaa til Ro, og Dahlbergh gik hjem i sit Kvarter. Han var imidlertid neppe kommet ind i Stuen, førend der kom Bud fra Kongen, at han straks skulde komme tilbage. »Fanth alltså Hans May:tt wedh min återkomst allareda wara till sängs gången,« fortsætter han og fortæller nu, hvorledes han maatte gentage sin Beretning om Isens Forhold. Tilslut forsikrede han Kongen, at saafremt Frosten vilde vedvare, skulde han med den Almægtiges Hjælp føre Hs. Majestæt uskadtd over, om han saa var ledsaget af tre Gange Hundredetusinde Mand! Hertil svarede Karl Gustaf: »Nu, det ähr gott, I skolen och så giöra. Och jag will i Herrens namn gå fort, Wrangel och Uhlfeldt måge seiija, hwadh dee willia. Deres mening kan wara godh, men denna occasion ähr allt för kostelig att låta så förbiijgå!« Uden nærmere Konference med Wrangel gav Kongen straks Ordre til, at Armeen skulde være i Svendborg den 6' Februar.

Næste Dag har Dahlbergh sikkert faaet en slem Omgang af Wrangel; han skriver ialtfald i Dagbogen, at om Morgenen »war rijksadmiralen (Wrangel) opå mig mycket wredh och sade: I skolen tå skam, I bringa kongen om scepter och crona,« — men jag svarade af ett frisk modh och gott samwett, det jag hade lofwat, wille jag näst Gudz hjælp hålla!«

I sine andre Optegnelser skriver Dahlbergh mærkeligt nok noget anderledes, idet der dér findes det Udtryk, at hvis Vejret vil slaa om til Frost, skal han nok føre Armeen uskadtd over o. s. v.! Der findes ogsaa flere andre Uoverensstemmelser, men Björilin mener, at de tildels skyldes, at Dagbogen er skrevet omtrent samtidig med Tildragelserne, hvorimod Resten muligvis er skrevet flere Aar derefter; Hukommelsen kan saaledes have svigtet Dahlbergh paa nogle Punkter. Hvad angaar Vejret den 5' Februar, saa oplyser Björilin, at ifølge troværdige Vidners Udsagn, begyndte det at tø og blæse tidligt om Morgenen, hvad der nok kan have givet Wrangels Betæneligheder en ikke ringe Vægt.

Fredag den 5' Februar tilbragte Kongen paa Nyborg Slot, hvor han drøftede med Wrangel, om det dog alligevel ikke var bedst at stille Overgangen i Bero nogle Dage for at se, hvorledes Vejret blev. Det blæste nu stærkt, Sneen faldt fra Grenene og Luften føltes mild. Men efter Middagen indtraf der »några«, som havde været ude paa Isen igen, og berettede at denne ikke

havde taget Skade, men tværtimod snarere vilde blive endnu stærkere, om det blot blev Frostigen. Og det blev det! Hen paa Eftermiddagen begyndte det at fryse paany, og Kl. 4 gav Kongen Befaling til, at hans Slæde skulde gøres klar; nu vilde han selv til Svendborg for at se med egne Øjne, hvorledes Forholdene var. Ledsaget af Terlon og Ulfeldt og eskorteret af et Par Eskadroner kørte han afsted. Ved 9-Tiden om Aftenen naaedes Svendborg, og nu var det blevet stærk Frost, Kulden var ligesaa bidende som ved Overgangen over Lillebælt.

Om Natten kørte Kongen i Maaneskin videre over Isen til Rudkøbing. Efter Ankomsten hertil indtog Kongen og hans Ledsagere et Maaltid, men det var nu saa koldt, at »kylan genomilade mærg och been,« og at man maatte hugge Brødet i Stykker med Økser; ligeledes maatte det frosne Øl og Vin hugges i Smaastykker og smeltes, — »varefter de dock knappast smakade någonting alls!« Men tiltrods for Kuldens Ubehagelighed »skrattar konungen åt alla besvärligheter; han tänker blott på att lyckas i sina stora företag!«

Lørdag den 6. Februar blev Isen undersøgt endnu engang og befandtes at være »så tembeligen«. Kongen besluttede saa at rykke videre og gav Befaling, at Armeen skulde gaa tværs over Langeland til Longelse Kirke, hvorpaa »Hans Maj:tt resolve- rade att i Herrens namn gå öfwer Bältet från Langelandh!«

Dahlbergh siger, at den svenske Hær gik over Isen til Laaland den 7. Februar, men Björlin paaviser i sin Bog, at dette er forkert; Overgangen fandt Sted den 6. Februar fra Langelandskysten skimtedes Laaland som en blaalig Rand over Horisonten, saa Retningen var ikke til at tage fejl af. Trompeterne skingrede i Frostluften, da der blev blæst Signalet: »Til Hest!« Og saa begyndte det for Danmark saa skæbnsvangre Togt, der virkelig gennemførtes med Held, mens hele Europa undrede sig — og undrer sig endnu — over en saa uuhørt Dumdristighed. Ganske vist har Isen utvivlsomt været meget svær, men Troppemassernes, Hestenes og Artilleriets Vægt var uhyre stor, og der foreligger forskellige Udtalelser om, at Isen tyngedes ned, trods den stærke Frost, saaledes at der stod Vand over den. Terlon beretter, at der stod to Fod (!) Vand over Isen, saa at man ikke kunde se, om man gik ud i Vaager med aabent Hav, eller i Revner; andre Vidner opgiver Vandets Højde saaledes, at det gik Soldaterne til Anklerne. Man forstaa derfor, at det maa have været en overmaade spændende Marsch, og behagelig kan det saavist heller ikke have været at gaa 12—13 Kilometer i overhængende Livsfare med pjaskvaade Fødder, tildels i Vand til op paa Benene og med Klæder, der efterhaanden maa have været fuldstændig stivfrosne. Hvor haardføre Folkene har været dengang, ved man ganske vist ikke saa nøje,

men havde det været i vore Dage, vilde Armeens Læger sikkert have faaet en Del at bestille bagefter!

* * *

Det maa have været en uhyre Lettelse, da man følte Laalands haardfrosne Jord under Fødderne. Opmarschen fandt Sted paa Kysten udfor Herregaarden Grimsted, det nuværende Frederiksdal, og Ejeren Hans Steensen nød den sørgelige Ære, at faa Karl Gustaf i Indkvartering. Til Tak blev Gaarden plyndret. (Nærmere herom i Danske Mag. 5. R. III. Bd., pag. 72.)

For Fyens Vedkommende betød Svenskernes Tilsynkomst som bekendt Indledningen til lange Tidens Jammer; og at Hovedhæren saa hurtigt forsvandt igen medførte ikke nogen synlig Lettelse, da der var efterladt mere end nok af Plageaander, der udpinte og udsugede Øen til sidste Hvid.
